

Сьогодні доводиться констатувати, що серед вітчизняних фахівців із кримінально-виконавчого права окрема частина обмежується переважно косметичними змінами та явно паліативними рішеннями. Так, невід'ємним компонентом радянського виправно-трудового права, що фіксувалося в самій його назві, було уявлення про обов'язкове досягнення в діяльності пенітенціарних установ не тільки мети виправлення, а й перевиховання засуджених – це завдання є наскільки утопічним, настільки й безглуздим, бо воно не є властивим цим державним органам за самою їх суттю. На жаль, частина сучасних українських учених поділяє такі наукові забобони, наполягаючи на тому, що однією з цілей діяльності установ виконання покарань має бути так зване «моральне» перевиховання засуджених за допомогою засобів педагогіки та психології, в якому до того ж повинні брати участь громадські організації та трудові колективи. Усупереч цьому існують також інші думки, зокрема ідея відмовитися від стереотипів радянської доби та зосередитись на необхідності дотримання права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Досліджуючи міжнародні документи й досвід інших країн (Великобританії, Німеччини, Норвегії та ін.), можна наголосити на тому, що вони закріплюють, що гуманне ставлення до людини та повага її гідності є одним з основних прав засуджених і відіграє вирішальну роль у роботі з ними та забезпеченні їх реабілітації. Саме тому цілком природно, що зазначений підхід є характерним для багатьох європейських країн.

Привабливим є й те, що поряд із досвідом передових європейських країн цікавим є стан справ у інших розвинутих країнах, зокрема таких, як США й Канада. Так, ухвалюючи рішення у справах щодо захисту людської гідності, Верховний Суд Канади тлумачить положення Канадської хартії про права і свободи 1982 р. Отже, він керується розумінням гідності як невідчужуваної цінності людини, морального вияву людської автономії, фундаментального права, що є базисним для природних прав людини. До речі, доволі часто у зарубіжній науковій літературі (як і в національних джерелах) право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності тлумачиться крізь призму рішень Європейського суду з прав людини, що у підсумку дозволяє звести його зміст до утримання від певних дій. Це надає можливість дослідити низку ухвалених рішень і на їх основі висунути низку цікавих пропозицій, що стосуються вдосконалення забезпечення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу людської гідності.

Торкаючись системи виконання покарань в Україні, треба вказати, що стан дотримання права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності перебуває в прямій залежності від розвитку кримінально-виконавчої системи загалом і стану дотримання прав засуджених у відповідних установах. Тому ці питання потребують подальшої наукової розробки, вони мають право на існування й спонукають до дискусії.

Одержано 15.03.2019

УДК 343.2(477)

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО СПРОЩЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ»

У сучасній кримінальній юриспруденції забезпечення охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ від потенційно можливих кримінальних загроз уже не розглядається з позиції виключного пріоритету каральних заходів кримінально-правового характеру,

традиційно репрезентованих різними за своєю суворістю видами покарань. У зв'язку з цим у будь-кого сьогодні навряд чи можуть виникнути сумніви в тому, що виконання завдань, які стоять перед кримінальним законодавством, може досягатись і завдяки застосуванню альтернативних покаранню інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема й тих, що передбачаються розділом XVI-I Загальної частини КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Запровадження у КК України таких «інших заходів кримінально-правового характеру» стало наслідком виконання нашою державою «Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Як відомо, однією зі складових цього Плану було положення щодо схвалення нашою державою відповідних конвенцій ООН і Ради Європи у сфері протидії корупції, тероризму й відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом. Їх приписи, власне, і вимагали від України встановлення у кримінально-правовій площині відповідальності юридичних осіб.

Положення статей 96-6 – 96-9 КК України засвідчують, що до юридичних осіб можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру, як штраф, ліквідація й конфіскація майна. Підставою їх застосування можуть бути: а) вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. 2–4 ст. 159-1, ст. 160, 209, 260, 262, 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК; 2) вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 258 – 258-5 КК; 3) незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичною особою законом або її установчими документами обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого зі злочинів, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369 і 369-2 КК (ст. 96-3 КК України).

Зауважимо, що 22.11.2018 Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1], який сьогодні перебуває на підписанні у Президента України. У ньому запропоновано внести зміни до низки статей КК України, зокрема передбачити поняття й види кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності фізичних осіб, а також підстави застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Так, кримінальним правопорушенням належить визнавати передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Його видами є кримінальний проступок і злочин. З огляду на це зазначимо, що за умови набрання чинності законом України від 22.11.2018 з урахуванням положень запропонованої в ньому уточненої статті 12 КК України підставу застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, окрім випадків учинення уповноваженою особою від імені та/або в інтересах юридичної особи будь-якого злочину з поданого вище переліку, становитимуть також і випадки вчинення такою особою від імені та в інтересах юридичної особи окремих кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1 та ч. 1 ст. 160 КК України.

Опрацювання окремих положень чинного КПК України, а також, його уточнень запропонованих законом України від 22.11.2018, дає підстави стверджувати, що в цілому порядок досудового розслідування епізодів учинення уповноваженою особою від імені та/або в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, перелік яких передбачено у ст. 96-3 КК України, і, як наслідок, порядок застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб суттєво не зміниться. Виняток становитимуть лише факти вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних проступків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 159-1 та ч. 1 ст. 160 КК України, спрощений порядок досудового розслідування яких (ст. 298–302 КПК України) зазнає певного коригування за рахунок уточнення наявних і закріплення нових статей (ст. 298, 298-1 – 298-5, 299–301 КПК України). У зв'язку з цим можна лише сподіватися, що спрощений порядок досудового розслідування випадків учинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних проступків сприятиме більш швидкому зверненню слідчого (прокурора) до суду з обвинувальним актом, в якому будують зазначені підстави застосування заходів

кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважатиме встановленими. Не виключено, що це сприятиме і більш швидкому судовому їх розгляду й ухваленню обвинувального вироку, в якому міститиметься рішення суду про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо відповідної юридичної особи.

Що стосується порядку досудового розслідування випадків учинення уповноваженою особою від імені та/або в інтересах юридичної особи злочинів і як наслідок – порядку їх відповідного судового розгляду, то, на жаль, слід констатувати той факт, що сьогодні складно знайти приклади застосування щодо юридичних осіб передбачених законом заходів кримінально-правового характеру. Про це свідчать дані Єдиного державного реєстру судових рішень України. Уявляється, що це можна пояснити тим, що в більшості випадків учинення уповноваженою особою від імені та/або в інтересах юридичної особи злочинів, перелік яких міститься у ст. 96-3 КК України, відбувалося тоді, коли положення розділу XVI-I КК України ще не діяли. Згідно з чинною редакцією ч. 2 і 3 ст. 4 КК України злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час учинення цього діяння. У свою чергу, часом учинення злочину визнається час учинення особою передбаченою законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. У зв'язку з цим, мабуть, саме тому заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи не були застосовні у вказаних випадках.

Так, Печерський районний суд м. Києва від 30.01.2013 установив, що ОСОБА_1, будучи директором ТОВ «Талерман Трейд», маючи доступ до користування рахунком ТОВ «Талерман Трейд» № 2600334913598, відкритим у ПАТ «Діамантбанк» (МФО 320854), та до розпорядження безготівковими коштами, які на ньому були, з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, протиправно діючи від імені ТОВ «Талерман Трейд», вносив завідомо неправдиві відомості в графу «цілі витрат» у грошові чеки підприємства, а саме запис «фінансова допомога», та знімав отримані від контрагентів ТОВ «Талерман Трейд» як оплату за фіктивні товарно-матеріальні цінності та виконані роботи готівкові грошові кошти з банківського рахунку № 2600334913598 через касу відділення № 50 ПАТ «Діамантбанк» (МФО 320854), чим здійснив дії, спрямовані на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Обвинувальним вироком суду ОСОБА_1 був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК України, і йому було призначено покарання за ч. 1 цієї статті у вигляді 4 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій строком на 2 роки, з конфіскацією коштів, одержаних злочинним шляхом [2]. Схожим чином вирішено питання про призначення виключно фізичній особі покарання й у вирoku Сватівського районного суду Луганської області від 23.10.2013 [3].

Попри це вивчення судової практики, наближеної до 2019 р. та пов'язаної з проблематикою реалізації положень розділу XVI-I КК України, дає підстави стверджувати, що дуже часто питання щодо можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб судами не розглядаються, хоча, не виключено, що для цього існують об'єктивні підстави. Так, Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська 02.03.2017 встановив, що навесні 2015 р. ОСОБА_2, будучи засновником та директором Товариства з обмеженою відповідальністю «Профнастил» (м. Дніпро, код ЄДРПОУ: 33516006; далі – ТОВ «Профнастил»), який є лояльно налаштованим до діяльності терористичної організації «ДНР» та обізнаним про існування у складі «політичного» блоку «ДНР» так званих «Міністерства фінансів “ДНР”», «Міністерства доходів та зборів “ДНР”», «Центрального Республіканського Банку “ДНР”», діючи умисно, з корисливих мотивів, з метою фінансового та матеріального забезпечення терористичної організації «ДНР», що, у свою чергу, забезпечувало безперешкодне отримання підприємством ТОВ «Профнастил» і ним самим як засновником та його директором незаконних доходів на тимчасово окупованій території Донецької області України, прийняв рішення про фінансування діяльності терористичної організації «ДНР» шляхом створення на окупованій території суб'єкта господарської діяльності («Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) “Профнастил Донбасу”», юридична адреса: м. Донецьк, вул. Ілліча, 3, офіс 212 (далі – ОО «Профнастил Донбасса») та сплати ним непередбачених чинним законодавством так званих «податків» до так званого «бюджету «ДНР» через «Центральний республіканський банк “ДНР”».

Вчинене суд кваліфікував за частиною 2 ст. 258-5 КК України і призначив ОСОБА_2 узгоджене сторонами угоди про визнання винуватості покарання за ч. 2 ст. 258-5 КК України із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді 5 років позбавлення волі без позбавлення права обіймати керівні посади та займатися підприємницькою діяльністю зі звільненням на підставі ст. 75 КК України від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки, без конфіскації майна відповідно до ст. 77 КК України [4].

Питання щодо можливості застосування до ТОВ «Профнастил» будь-якого передбаченого КК України заходу кримінально-правового характеру в суду не виникало, як не виникало воно і під час здійснення досудового розслідування епізоду вчинення уповноваженою особою від імені ТОВ «Профнастил» злочину, передбаченого 2 ст. 258-5 КК України, – фінансування тероризму, тобто дій, учинених з метою фінансового або матеріального забезпечення терористичної організації, з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб. Водночас зі змісту цього обвинувального вироку саме яскраво видно той факт, що ОСОБА_2, будучи уповноваженою особою юридичної особи ТОВ «Профнастил», вчинила злочин, передбачений частина 2 ст. 258-5 КК України, не лише від імені ТОВ «Профнастил», а ще й в інтересах цієї юридичної особи. Частина 8 ст. 214 КПК України декларує, що відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, мають бути внесені слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, у цьому випадку – передбачених ст. 258 – 258-5 КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор зобов'язані не пізніше наступного робочого дня письмово повідомити юридичну особу. У подальшому провадження щодо неї має здійснюватися одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому фізичній особі повідомлено про підозру. Отже, з наведеного вище прикладу судової практики випливає, що вказані зобов'язальні приписи кримінального процесуального законодавства чомусь не були виконані.

На підставі вищевикладеного зазначимо, що на нашу думку Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» після набрання ним чинності в зазначені у прикінцевих і перехідних його положеннях строки суттєво не вплине на практику застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Як правило їх реалізація судом стає можливою лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. У зв'язку з цим, ефективність їх застосування залежить не стільки від удосконалення чинного законодавства, скільки від упорядкування законодавчо закріпленого механізму здійснення кримінального провадження щодо юридичних осіб.

Список бібліографічних посилань

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : від 20.04.2018 № 7279-д / ініціатори: А. А. Кожем'якін, М. П. Паламарчук, І. О. Котвіцький та ін. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 10.02.2019).
2. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 30 січ. 2014 р. : справа № 757/1993/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36890275> (дата звернення: 10.02.2019).
3. Вирок Сватівського районного суду Луганської області від 23 жовт. 2013 р. : справа № 426/1953/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34280024> (дата звернення: 10.02.2019).
4. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 2 берез. 2017 р. : справа № 204/1094/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65080242> (дата звернення: 10.02.2019).

Одержано 14.02.2019